

Я. В. Володарець-Урбанович

ВІЗАНТІЙСЬКА ПРЯЖКА ІЗ с. ПІСКИ В СЕРЕДНЬОМУ ПОСУЛЛІ

В статті розглядається пряжка ранньовізантійського кола із с. Піски Лубенського району Полтавської області в Середньому Посуллі. Вона належить до кола не надто поширених виробів типу D 13, за М. Шульце-Дьорламмом. Розглянуто коло аналогій, основні погляди дослідників щодо походження та хронології цих виробів. Загалом, подібні застібки датуються в межах VII ст.

Пряжка походить із неверифікованих зборів. Однак, це одна із небагатьох знахідок візантійського кола в Дніпровському Лівобережжі. Такі знахідки могли потрапляти до слов'ян чи кочовиків у різний спосіб, але безперечно засвідчують контакти із Візантійською імперією.

Ключові слова: раннє середньовіччя, VII ст., Дніпровське Лівобережжя, Посулля, Візантійська імперія, пряжка.

Вступні зауваження. Знахідки візантійського кола раннього середньовіччя виявлені поза межами імперії є дуже важливими для визначення хронології та напрямків зв'язків варварів із Візантією (Гавритухин 2011). Слід зазначити, що таких виробів для Дніпровського Лівобережжя вкрай мало і більшість матеріалів все ще не систематизовані. То ж кожна знахідка є надзвичайно важливою. Пряжка із Пісків вже була опублікована (див. каталог № 7). Однак за останній час вийшло багато нових публікацій та аналітичних робіт, що дозволяє наново звернутися до цієї знахідки і точніше визначити її місце серед синхронних старожитностей.

Типологічне визначення та перелік знахідок. Знахідок пряжок, що мають подібну до виробу з Пісків орнаментацию шитків, дуже мало. Відповідно, далеко не завжди дослідники звертали на них особливу увагу. Тож, дехто такі застібки поясу розглядав як частину пряжок типу «Сиракузи», інші ж — виділяли їх в окрему групу, хоч і

дуже близьку до останніх. Однак саме від типологічної позиції подібних виробів залежить окреслення кола аналогій, а отже — і чіткіше визначення часу побутування таких виробів. В перших публікаціях автор розглянув пряжку із Пісків в контексті саме застібок типу «Сиракузи». Однак в останніх публікаціях, присвячених пряжкам цього типу у Східній Європі, вироби із «хрестом на щитку» не розглядають як частину цієї групи (див.: Гавритухин 2016; 2019; Ахмедов 2016а; 2016b; Хайредінова 2016; 2020; Костромичев 2019; Айбабин, Хайредінова 2020; Khairedinova, Antipenko, Aibabin 2021). Тож у цій публікації як аналогії пряжці із Пісків розглянуті виключно вироби із зображенням хреста на щитку.

Пряжка із Пісків відноситься до типу D 13, за М. Шульце-Дьорламмом (Schulze-Dörflamm 2002, S. 179—181, N 155), типу Т. В. VI, варіанту 4, за М. Даскаловим (Даскалов 2012, с. 43—44) або до групи С, типу XII.a, варіант 2, за Л. А. Трайковою (Трайкова 2017, с. 89—90, табл. 83; 84). Ці типологічні схеми базуються на матеріалах Середземномор'я та Південно-Східної Європи.

Подібні пряжки відомі й у Криму. За типологією В. Б. Ковалевської такі вироби належать до відділу II (овальнорамочні), типу 8, «близькі до підтипу 8» (Ковалевская 1979, с. 24—25, кат. 342, 343, табл. VIII: 14). За розробками О. І. Айбабіна подібні знахідки входять до кола цілнелитих пряжок з овальним кільцем, типу II, варіанту 4, підваріанту 2 (Айбабин 1990, с. 43, рис. 42: 5).

Загалом вдалося зібрати дані про одинадцять знахідок, що походять із десяти місцезнаходжень (каталог; рис. 1). Більшість знахідок концентруються на півдні Східної Європи — шість пунктів. На території Криму такі вироби відомі на могильниках Ескі-Кермен, склеп 257, поховання 7, Лучисте, склеп 36, поховання 4, Сімеїз, склеп 1955 р. та Суук-Су, склеп 131, поховання 2 (рис. 2: 3, 5; 3: 1а,

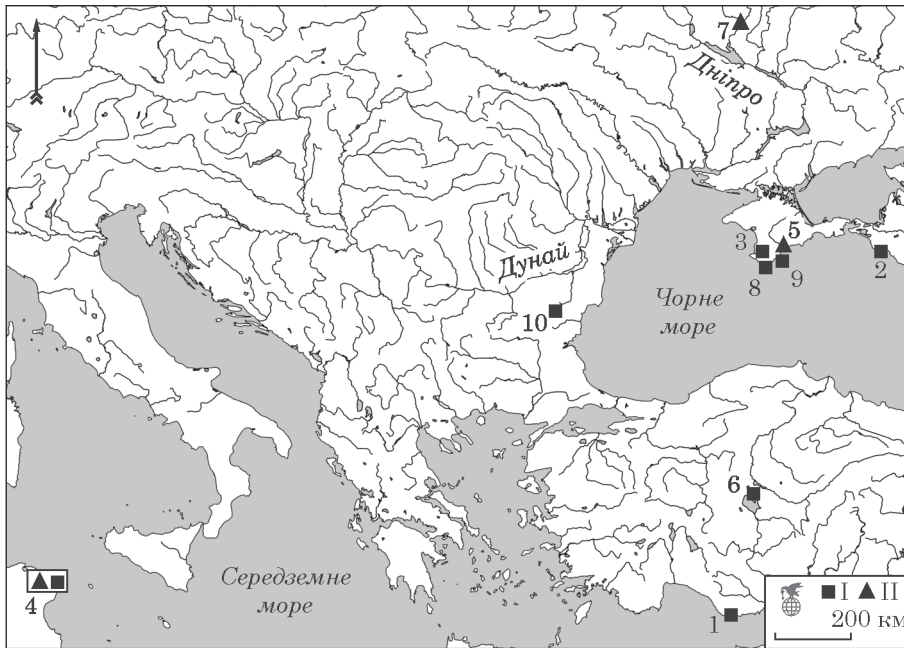

Рис. 1. Карта поширення візантійських пряжок типу D 13, за М. Шульце-Дьорламмом. Умовні позначення: I — серія 1; II — серія 2. Пам'ятки: 1 — Анемуриум; 2 — Дюрсо; 3 — Ескі-Кермен; 4 — Карфаген; 5 — Лучисте; 6 — Мала Азія; 7 — Піски; 8 — Сімеїз; 9 — Суук-Су; 10 — Шумен

16, 2). По одній знахідці виявлено в Дніпровському Лівобережжі — Піски (рис. 2: 7) та в Передкавказзі — могильник Дюрсо, поховання 280 (рис. 2: 2).

Одна знахідка походить із Південно-Східної Європи, із північної частини Балкан, району Шумена (рис. 3: 3).

Із Малої Азії походить дві пряжки цього кола. Одна була виявлена в Анемуриумі, район Кілікії. Інша (рис. 2: 1, 6), із невідомого місцезнаходження, зберігається в колекції Римсько-Германського Центрального музею (Römisch-Germanisches Zentralmuseum — RGZM) в м. Майнц (Німеччина).

Ще дві знахідки походять із Північної Африки, імовірно, із Карфагену (рис. 2: 4).

Усі одинадцять знахідок цього типу можна поділити на дві серії за системою орнаментативної щитка. Так **Серія 1** — це вироби зі щитком, на якому зображено круглий медальйон із хрестом, промені якого мають форму пелюсток /пелюсткоподібних овалів. Іноді в полях між променями нанесені додаткові елементи орнаменту («крапка-кома»). Представлена виробами із Анемуриума, Дюрсо, Ескі-Кермену, Малої Азії, Сімеїзу, Суук-Су та Шумена (рис. 2: 1—3, 6; 3). Судячи за текстом роботи К. Егера, одна із знахідок із Карфагену також може належати до цієї серії.

Серія 2 — вироби із щитком, на якому зображено круглий медальйон із хрестом, промені якого на кінцях мають підтрикутне розширення. Це знахідки із Карфагену, Лучистого та Пісків (рис. 2: 4, 5, 7).

Історія дослідження розглянутих візантійських пряжок. Нечисленність виробів цього типу спричинила те, що вони порівняно нечасто були об'єктом спеціального аналізу¹. Втім, існує кілька робіт, де такий аналіз здійснювався.

1. Іноді дослідники розглядали ці пряжки як частину дуже поширеного типу «Сиракузи». Розгляд історіографії дослідження останніх виходить за межі цієї статті.

Вперше ці пряжки в окремий тип виділила М. Шульце-Дьорламм, хоча й зазначила, що вони близькі типу D 12 («Сиракузи»). Відрізняються від останніх декором округлого щитка — наявність хреста із заокруглених овальних пелюсток. Створила дослідниця і перший перелік таких виробів: колекція Римсько-Германського Центрального музею, Анемуриум, Ескі-Кермен, Дюрсо та Лучисте. Нею зазначено, що остання знахідка дещо відрізняється від інших формою хреста. Поширені вони в Малій Азії та Причорномор'ї. М. Шульце-Дьорламм зауважує, що знахідка із Анемуриума походить із шару поселення першої половини VII ст., на що вказують знахідки монет і кераміки, тоді як вироби з Криму вказують на дату в межах середини — другої половини VII ст. Тож тип D 13 дослідниця датує загалом в межах VII ст., хоча в «хронологічній таблиці» виключені початок та кінець століття (Schulze-Dörrlammm 2002, S. 180—181, 247).

Досить багато уваги за останній час було приділено знахідці з Болгарії. Так, М. Хриси́мов розглядає пряжку із району Шумена в контексті виробів, орнаментованих в стилі «крапка-кома». Як найближчу аналогію дослідник вказує знахідку з поховання 131 могильника Суук-Су в Криму, що відрізняється лише відсутністю «крапкового» орнаменту на щитку. Цей вид пряжок за формою, на думку дослідника, походить від пряжок типу «Сиракузи». Останні датуються в межах кінця VI — середини VII ст. (Хриси́мов 2007, с. 101).

М. Даскалов розглядає пряжку із району Шумена як варіанту 4 типу Т. В. VI (з хрестоподібними пелюстками), що є частиною групи «Сиракузи». Цей варіант тотожний типу D 13, за М. Шульце-Дьорламмом. Дослідник датує тип Т. В. VI («Сиракузи») останньою чвертю VI — першою половиною VII ст., хоча для варіантів 1—3 М. Даскалов вказує вужчу хронологію — початок — перша половина VII ст. (Даскалов 2012, с. 44, табл. 3).

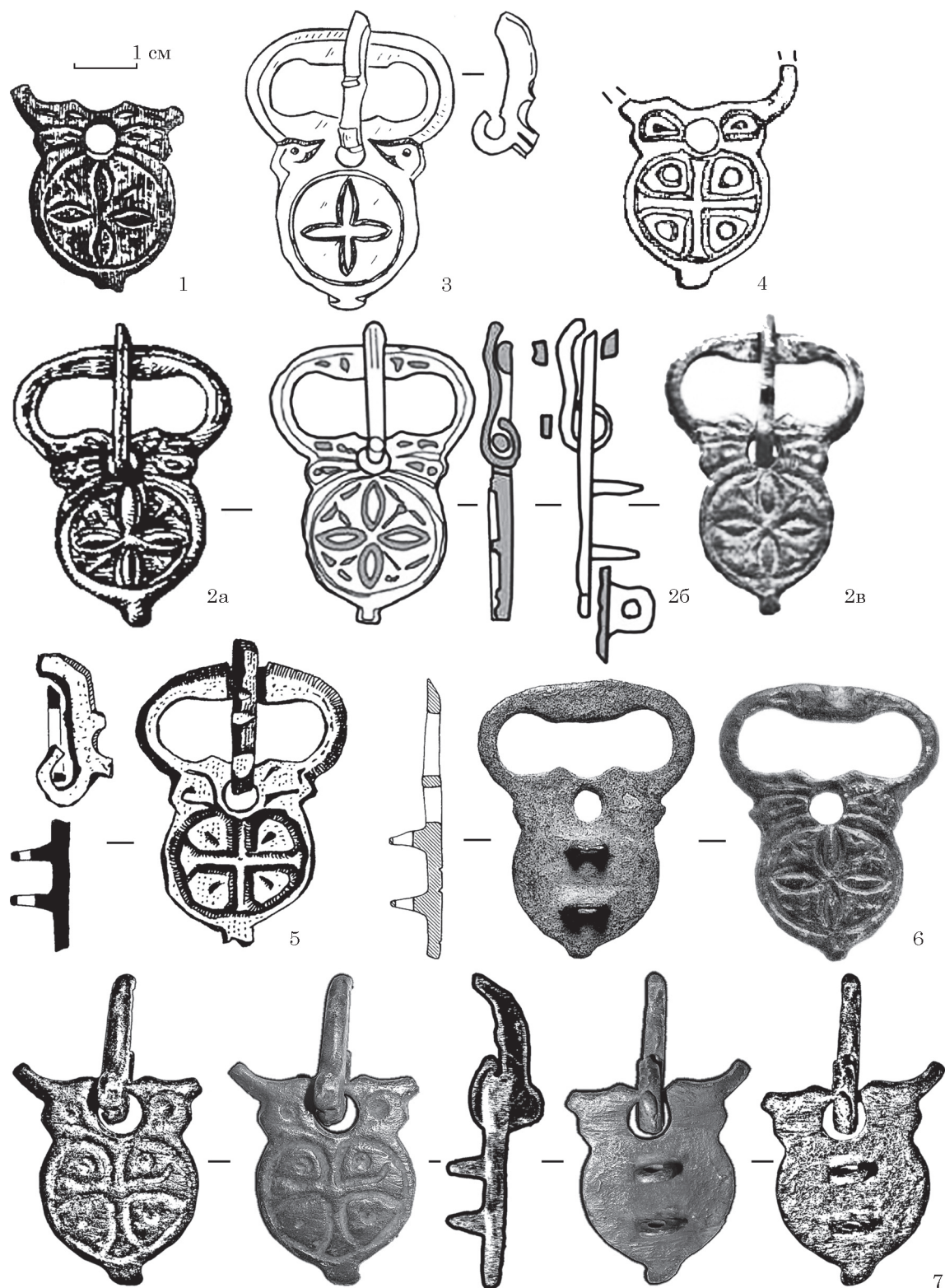

Рис. 2. Візантійські пряжки типу D 13 за М. Шулце-Дьорламм: 1 — Анемуриум; 2 — Дюрсо, поховання 280; 3 — Ескі-Кермен, склеп 257, поховання 7; 4 — Карфаген; 5 — Лучисте, склеп 36, шар 1, поховання 4; 6 — Мала Азія; 7 — Піски. 1, 2а, 4 — без масштабу (за: 1 — Russell 1982, fig. 7: 16; 2а — Дмитриев 2003, табл. 83: 18; 2б — Дмитриев и др. 2021, рис. 322: 8; 3 — Айбабин 1982, рис. 10: 14; 4 — Eger 2010, Abb. 5: 5; 5 — Айбабин, Хайредінова 2008, табл. 115: 5; 6 — Schulze-Dörrlamm 2002, N 155; 7 — Володарець-Урбанович 2016, рис. 2: 9)

Л. А. Трайкова виділяє варіант 2 типу XII.a як виробу із орнаментом «крапка-кома». Пряжку із району Шумена дослідниця вважає спорідненою застібкам типу «Сиракузи», підтримуючи думку

М. Хрісімова. Вказує вона також на перелік аналогій в Причорномор'ї. Датує Л. А. Трайкова тип XII.a кінцем VI — серединою VII ст. (Трайкова 2017, с. 94).

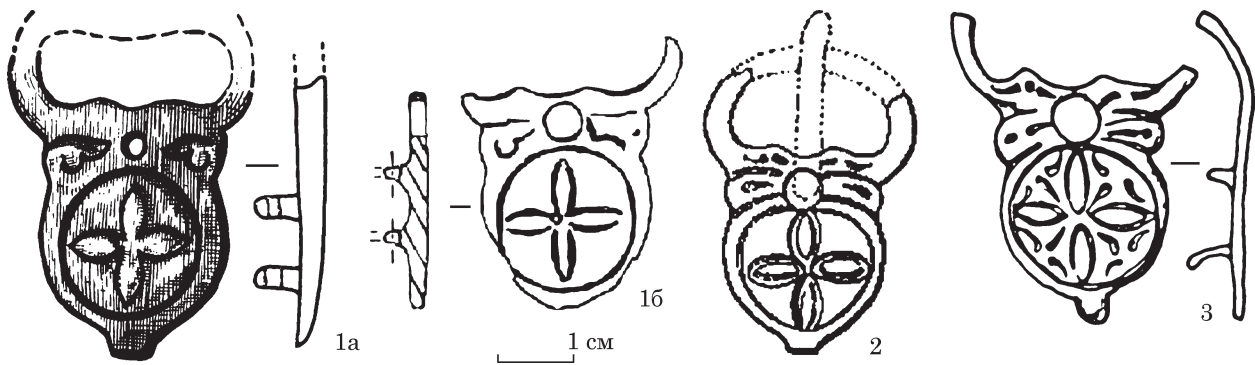

Рис. 3. Візантійські пряжки типу D 13, за М. Шульце-Дьорлamm (продовження): 1 — Сімеїз; 2 — Суук-Су, склеп 131, поховання 2; 3 — район Шумена. 2 — без масштабу (за: 1a — Ковалевская 1979, табл. VIII: 15; 16 — Турова 2014, рис. 1: кат. 9; 2 — Репников 1907, рис. 105; 3 — Хрисимов 2007, обр. 5)

К. Егер, публікуючи матеріали із Північної Африки, розглядає пряжки із Карфагену в контексті розробок М. Шульце-Дьорлamm. Дослідник зазначає, що ці застібки поширені, головним чином, в північно-східному Середземномор'ї та Причорномор'ї. Враховуючи походження цих пряжок від застібок типу «Сиракузи», К. Егер вважає, що початок їх побутування припадає на час не раніше кінця VI ст. Однак дослідник має сумніви в тому, що такі прикраси були поширені в другій половині VII ст. (Eger 2010, S. 139—140, Abb. 5: 5).

Такі пряжки з Криму та Передкавказзя розглянуті в роботах А. К. Амброза, В. Б. Ковалевської, О. І. Айбабіна, Е. А. Хайрединой та А. В. Дмитрієва.

А. К. Амброз вважав такі пряжки типово візантійськими із християнською символікою. Вони, на думку дослідника, з'явилися в Криму в другій половині VII ст. (Амброз 1971, с. 116, рис. 7: 3). Пізніше він дещо уточнив датування цих знахідок в межах другої третини VII ст., зазначивши при цьому, що вони є індикатором IV етапу хронології могильника Суук-Су (Амброз 1988, с. 11, рис. 1: 31; 1994, с. 37, рис. 6: 33).

В каталозі В. Б. Ковалевської зазначено, що пряжки із Сімеїзу та Суук-Су належить до відділу II (овальнорамочні), типу 8, підтипу 8¹ (Ковалевская 1979, кат. 342, 343, табл. VIII: 14). Однак, із самого тексту випливає, що вони напругу не входять до цього підтипу. Натомість подається інформація, що ці вироби є «близькими до підтипу 7», однак далі зазначається, що він представлений пряжками «із напівпальметками». Але 7 підтип — це вироби із «серцеподібними прорізами», а 8 підтип — «із напівпальметками». Імовірно, тут є неточності і плутанина. В. Б. Ковалевська пряжки із Суук-Су та Сімеїзу датує VIII ст. (Ковалевская 1979, с. 24—25).

О. І. Айбабін зарахував пряжки, що нас цікавлять, до типу II, варіанту 4, підваріанту 2 своєї типології і датував в межах другої половини VII ст. і відносив до IX хронологічної групи

поховань на ранньосередньовічних могильниках Криму (Айбабін 1990, с. 43, рис. 2: 134, 136; 1999, с. 277, табл. XXX: 41).

Е. А. Хайрединова загалом розглядає цільнолиті пряжки з овальним кільцем типу II, варіанту 4, підваріанту 2, за О. І. Айбабіним в контексті досліджень свого попередника. Дослідниця зазначає, що ці застібки близькі до пряжок типу «Сиракузи» за формою, розмірами та способом кріплення до ремню. Е. А. Хайрединова вказує, що такі вироби в склепі 36 Лучистого та в склепі 257 Ескі-Кермену виявлені в дитячих похованнях, а в склепі 131 із Суук-Су — в похованні чоловіка (Хайрединова 2008, с. 167, рис. 1: 10; 3: 2—5; 2011, с. 85).

А. В. Дмитрієв датує поховання 280 могильника Дюрсо другим періодом існування некрополю (так званий етап геральдичних поясів) — серединою VI — кінцем VII ст., хоча вважає, що окремі поховання цього етапу могли бути здійснені на початку VIII ст. (Дмитрієв 2003, с. 201—202, табл. 83: 18). Хоча І. О. Гавритухін вважає, що це поховання можна датувати в межах VII ст., можливо після 620/640 рр. до 660/680 рр. (Гавритухін 2019, с. 307), а Г. В. Мастикова — другою половиною VI — першою половиною VII ст. (Дмитрієв і др. 2021, с. 411—413).

Хронологія знахідок. Хронологічні позиції всіх відомих на даний час знахідок пряжок типу D 13, за М. Шульце-Дьорлamm дозволяють визначити загальні хронологічні рамки побутування цих виробів.

Вважається, що знахідка із Анемуріуму є найранішою (Schulze-Dörrlamm 2002, S. 180—181). Пам'ятка припинила своє існування на середину VII ст. Однак Дж. Рассел зазначає, що в місті відомі монети карбовані «після 660-х рр.», тож «якась життєдіяльність продовжувалася до VIII ст.» (Russell 1982, р. 134—135). Імовірно, місто не було знищено в результаті погрому, тож життя в ньому могло поступово занепадати впродовж якогось часу. Імовірно, датування пряжки основане на думці Дж. Рассела про те, що вона є частиною великої групи застібок типу «Сиракузи» — Анемуріум (Anemurium) тип 7 (Russell 1982, р. 141). У визначенні верхньої хронологіч-

1. Підтип 8 за типологією В. Б. Ковалевською відповідає типу «Сиракузи».

ної межі для таких виробів серединою VII ст. він спирався на погляди Д. Чаллани та І. Вернера (Чаллань 1954, с. 330; Werner 1955, S. 37).

Знахідки, що походять із комплексів в Криму, О. І. Айбабін та Е. А. Хайрединова датують в межах другої половини VII ст. (Айбабін 1990, с. 43; Хайрединова 2008, с. 167). Наразі неможливо звузити чи перевірити хронологію склепів із Сімеїзу та Суук-Су через стан джерельної бази.

Водночас матеріали інших могильників дозволяють дещо скорегувати наявні висновки. Так, на думку дослідників, поховання 7 склепу 257 Ескі-Кермену було здійснено на початку другої половини VII ст., а весь склеп можна датувати в межах другої половини століття (Айбабін 1982, с. 187; Айбабін, Хайрединова 2008, рис. 28; 29: 6, 7), хоча слід зазначити, що деякі знахідки із цього склепу побутували від 20-х рр. VII ст. (Гавритухин 2019, с. 305).

Шар 1 склепу 36 Лучистого О. І. Айбабін та Е. А. Хайрединова датують в межах другої половини VII ст. (Айбабін, Хайрединова 2008, с. 32, рис. 18). Однак в похованні 4 разом із застібкою типу D 13 виявлено пряжку типу «Папа», що датується в Криму в межах 620/640—660/680 рр. (Гавритухин 1994; 2019, с. 300; Madgearu 2004). Тож загалом ці дані дозволяють припустити, що пряжки типу D 13 могли з'явитися у ранньосередньовічного населення Криму ще в другій чверті VII ст.

Поховання 280 могильника Дюрсо різні дослідники датують по-різному. Однак більш аргументованим є точка зору І. О. Гавритухіна — 620/640—660/680 рр. Інші дослідники (А. В. Дмитрієв, Г. В. Мاستикова) пропонують ширше датування даного комплексу, включаючи і VI ст. Однак поки що немає підстав датувати такі застібки раніше кінця VI ст.

Знахідки із Карфагену, Пісків, Шумена та із колекції Римсько-Германського Центрального музею можна датувати лише за аналогіями в межах VII ст.

Висновкові положення. Отже, пряжка з Пісків, виявлена в 2012 р., належить до кола не надто поширених виробів типу D 13, за М. Шульце-Дьорламмом. Усього на даний момент відомо одинадцять подібних знахідок, поширених здебільшого на півдні Східної Європи. В цей ареал потрапляє і виріб із Посулля. Датуються такі вироби в межах VII ст., можливо для півдня Східної Європи — другою чвертю — другою половиною VII ст. Знахідка із Пісків виявлена в ареалі пенківської культури, хоч в даному регіоні відомі й кочівницькі старожитності. Тож з яким населенням пов'язати цю знахідку, достеменно з'ясувати неможливо.

Знахідок візантійського кола в Дніпровському Лівобережжі не так вже і багато. Їх попередній перелік було складено в роботі О. Г. Погорільця, А. В. Панікарського та Я. В. Володарець-Урбановича (2016, рис. 9). Його доповнюють дані про пряжки типу «Сиракузи», наведені в кількох роботах І. О. Гавритухіна (Гавритухин 2016, рис. 3;

2019, рис. 2Б), хоча досить багато знахідок походять із неверифікованих зібрань. Проте, Дніпровське Лівобережжя залишається територією із незначною концентрацією виробів візантійського походження (Казанський 2021, рис. 1). Такі знахідки могли потрапляти до слов'ян чи кочовиків у різний спосіб, але безперечно засвідчують контакти із Візантійською імперією. Враховуючи, що більшість аналогій пряжці із Пісків походить із Криму, можна з певною засторогою припустити, що ця знахідка має кримське походження. Можливо, подальші дослідження, в тому числі спектральний аналіз, дозволять точніше визначити походження візантійської прикраси із Середнього Посулля.

Подяки. Висловлюю щирі вдячність О. В. Комару та О. С. Яшній за надані консультації та зауваження.

Додаток

КАТАЛОГ ВІЗАНТІЙСЬКИХ ПРЯЖОК ТИПУ D 13, ЗА М. ШУЛЬЦЕ-ДЬОРЛАММ

1. Анемуріум, м. Анамур, провінція Мерсин, Туреччина. Місто розташоване в районі Кілікії в Малій Азії. Як вважають дослідники, воно було засноване в VIII ст. до н. е. і продовжило своє існування до середини VII ст. Хоча на пам'ятці присутні монети карбовані «після 660-х рр.».

Бронзова пряжка із частково обламаною рамкою. Язичок відсутній. На щитку врізний орнамент: коло, в яке вписаний хрест із чотирьох пелюсток. У верхній частині щитка та на збереженій частині є орнамент у вигляді рисок. В нижній частині щитка є невеликий округлий виступ. Із зворотного боку має петлі для кріплення. *Серія 1* (рис. 2: 1).

До середини VII ст.

Russell 1982, p. 139, fig. 7: 16.

2. Дюрсо, с. Абрау-Дюрсо, Кубань. Могильник раннього середньовіччя. Розташований на правому березі р. Дюрсо, в 7—8 км від моря. Некрополь виявлено під час будівництва кар'єру, який частково зруйнував пам'ятку.

Поховання 280 виявлено в південній частині могильника, на глибині 0,7 м від горизонту зачистку площі кар'єра. Контури могильної ями не простежено.

Скелет зафіксовано випростано на спині, головою на захід-північний захід. Череп у фрагментах, права рука зігнута у лікті, лежала на животі, ліва рука — вздовж тулуба. Поховання, імовірно, належало дорослій жінці.

В районі правого плеча виявлено залізний ніж та три фрагмента кременю. Під правою ключицею — кресало. На ребрах, біля правого ліктя — два бронзових браслета, три срібних сержки з підвісками із кульок, скляні намистини. Під лівим ліктем — залізний ніж, а поруч із ним — кістяна пластина із циркульним орна-

ментом. На поперекових кістках хребта бронзова пряжка D 13, інша (типу «Сиракузи») — на лівій половині тазових кісток.

Бронзова пряжка. Рамка доволі широка (ширша за щиток), овальна. Язичок прогнутий. На щитку врізний орнамент: коло, в яке вписаний хрест із чотирьох пелюсток. Нижня частина рамки орнаментована, в нижній частині щитка є невеликий округлий виступ. Розміри 4,9 × 3,7 см. **Серія 1** (рис. 2: 2).

Середина VI — кінець VII ст., початок VIII ст.

Дмитриев 2003, с. 201—202, табл. 83: 18; Дмитриев, Клемешов, Мальшев, Мاستыкова, Медникова 2021, с. 411—413, рис. 322: 8.

3. Ескі-Кермен, с. Залісне, Бахчисарайський район, Автономна Республіка Крим, Україна. На схилі городища Ескі-Кермен досліджено склеп 257. Вхід до камери закривала вапнякова плита. На підлозі розчищені залишки скелетів дітей, підлітка та двох дорослих. Всі поховані головами на північний захід, випростано на спині. В склепі виявлені монети Іраклія (629/630—641 рр.) та Константина IV Погоната (668—685 рр.).

В похованні 7 на тазових кістках виявлена бронзова пряжка, а на лівій ліктьовій кістці — бронзовий браслет.

Бронзова пряжка. Рамка доволі широка (ширша за щиток), внутрішній контур рамки має гантелеподібну форму. Язичок цілий, профільований, має на основі невеличкий виступ. На щитку врізний орнамент: коло, в яке вписаний хрест із чотирьох пелюсток. Між щитком та рамкою має невеличкі виступи та орнамент, що імітують голови птахів, що дзьобами розвернуті одне до одного до язичка. В нижній частині щитка є невеликий округлий виступ. **Серія 1** (рис. 2: 3).

Початок другої половини VII ст.

Айбабин 1982, с. 187, рис. 10: 14; Айбабин, Хайрединова 2008, рис. 29: 6, 7.

4. Карфаген, м. Картаж, вілаєт Туніс, Туніс. Дві знахідки, промальована лише одна, депаспортизовані, але К. Егер вважає, що вони можуть походити із Карфагену.

Основна форма пряжок нагадує «сиракузький» тип. На щитку є декор у вигляді медальйону із вписаним хрестом; в одному випадку промені зображені у вигляді чотирьох пелюсток, в іншому — промені на кінцях мають підтрикутне розширення. Збоку від отвору для язичка наявні елементи рослинного орнаменту. **Серія 1** (рис. 2: 4), **Серія 2** — не проілюстровано.

До середини VII ст.

Eger 2010, S. 139—140, Abb. 5: 5.

5. Лучисте, с., Алуштинська міська рада, Автономна Республіка Крим, Україна. Склеп 36 досліджено на північно-західній ділянці могильника. Прямокутна в плані камера із заокругленими кутами орієнтована довгою віссю по лінії Південний схід — Північний захід. Розміри: довжина 2,95 м, ширина 2,3 м, глибина 3,2 м. Дромос не досліджувався. Він примикав до камери з північного заходу. Вхід до камери (ви-

сота 1,0 м, ширина 0,7 м) закривали дві великі плити. Одна із них впала на сходинку (довжина 0,47 м, висота 0,35 м), що вела із входу в камеру. В камері виявлено три шари похованих.

В шарі 1 досліджені залишки п'ятьох похованих: трьох підлітків, дорослого та дитини. Скелети 1—4 орієнтовані на північних захід, скелет 5 — на північний схід. У похованнях 1—4 руки були злегка зігнуті в ліктях і кистями лежали на тазових кістках. Поховання 4 — із підігнутими в колінах ногами.

В похованні 4 виявлено: біля лівої скроневої кістки — бронзова сережка, на шийних хребцях — намистини, на нижніх хребцях — дві бронзові пряжки, на кістках правого передпліччя — сліди окисів зеленого кольору від дротяного браслету, що не зберігся, на кістках лівого передпліччя — два браслети, справа від тазових кісток — залізний ніж і пряжка. На стегнових кістках — світлоглиняний амфориск із написом червоною фарбою.

Пряжка бронзова, цільнолита, з овальним кільцем та овальним щитком, прикрашеним врізним хрестом. На звороті припаяні дві петлі для кріплення до ремня. Довжина 5,0 см. **Серія 2** (рис. 2: 5).

Друга половина VII ст.

Айбабин, Хайрединова 2008, с. 101, 103—104, табл. 108; 109; 115; 116.

6. Мала Азія. Знахідка із колекції Римсько-Германського Центрального музею (Майнц).

Бронзова пряжка з овальною пласкою рамкою з виїмкою для язичка (втрачений). Щиток округлий із відростком на кінці, на щитку вигравіювано хрест. Із зворотного боку дві петлі для кріплення. Довжина — 4,5 см, висота рамки — 3,3 см, висота щитка — 2,4 см, висота петель для кріплення — 0,5 см. **Серія 1** (рис. 2: 6).

VII ст.

Schulze-Dörrlamm 2002, N 155, S. 180.

7. Піски, с., Лубенський район Полтавської області, Україна. У 2012 р. співробітник Полтавської археологічної експедиції ДП НДЦ ОАСУ О. В. Сидоренко на пункті прийому металобрухту в м. Лубни конфіскував кілька речей, що належать до старожитностей I та II тис. н. е. — черняхівської культури (Милашевський, Сидоренко 2014), третьої чверті I тис. н. е. (Сидоренко, Володарець-Урбанович 2012; Володарець-Урбанович VII ст. 2014; 2016), Київської Русі та післямонгольського часу. За легендою, їх виявили в одному пункті, в околицях с. Піски¹.

1. Слід зазначити, що в околицях цього села відоме поселення доби бронзи, черняхівської та пеньківської культур — Піски, уроч. Торговиця (ліс Трембача). Перші дослідження були здійснені на початку 1880-х рр. В. Г. Ляскоронським. Пізніше розвідки на ньому проводив у 1945 р. Ф. Б. Копилов, а в 1995 р. — В. В. Приймак (Ляскоронський 1901; 1903; Копилов 1949; 1952; Сидоренко, Махно, Телегін 1982; Приймак 1995, с. 119; Супруненко 2000, с. 235). Була спроба пов'язати всі знахідки із цією пам'яткою, однак наразі немає жодних аргументів на її підтвердження.

Знахідки передані до Полтавського краєзнавчого музею імені Василя Кричевського.

Матеріали ранньосередньовічного часу представлені трьома знахідками, в тому числі пряжкою візантійського кола.

Бронзова лита пряжка з втраченою рамкою, профільованим язичком, округлим щитком. На щитку зображено вписаний у коло хрест, який утворює чотири майже рівних сектори з невеликими заглибленнями посередині. Із зворотного боку розташовані дві петлі для кріплення. Розміри — 4,84 × 2,51 см, товщина — 0,25 см. **Серія 2** (рис. 2: 7).

VII ст.

Сидоренко, Володарець-Урбанович 2012, с. 112—113, рис. 1: 2; Володарець-Урбанович 2016, с. 97—99, рис. 2: 9.

8. Сімеїз, с., Ялтинська міська рада, Автономна Республіка Крим, Україна. На могильнику виявлено склеп у 1955 р. Матеріали досить довгий час були неопубліковані, хоча окремі знахідки фігурували в різних роботах. Лише нещодавно була здійснена спроба комплексної публікації. Однак відсутність належної польової документації та неповна збереженість речей в фондах музею не дозволяють чітко визначити весь інвентар із склепу. Судячи з всього в ньому в основному були речі VII — першої половини VIII ст., але присутні і більш пізні — до X ст. включно. Всього в склепі було виявлено близько 291 знахідок, в музеї зберігається лише 227. Хоч каталог речей із колекції музею та польовий опис опубліковано, чітко ідентифікувати, де саме були виявлені ті чи інші пряжки та інші знахідки неможливо.

На жаль, за різними зображеннями пряжка має різну збереженість.

Бронзова пряжка, реставрована. Рамка обламана, язичок відсутній. На щитку врізний орнамент: коло, в яке вписаний хрест із чотирьох пелюсток. Між щитком та рамкою є орнамент у вигляді пелюсток (?). Частина рамки та петлі для кріплення відламані. **Серія 1** (рис. 3: 1а, 1б).

VII—VIII ст.

Ковалевська 1979, табл. VIII: 15; Турова 2014, с. 123, рис. 1: кат. 9.

9. Суук-Су, с. Гурзуф, Ялтинська міська рада, Автономна Республіка Крим, Україна. Склеп 131 виявлений на глибині 2,5 м, частково заглиблений в материк, до 1,1 м. Стеля обвалилася, імовірно, мала напівкруглу форму. Вхід розташовувався з сходу і мав до 0,8 м. Ширина склепу 1,9 м, довжина 1,85 м. В склепі виявлено три похованих, середньої збереженості, покладені головами на захід.

Поховання 2 — чоловічий скелет знаходився зліва від жіночого поховання (1). Кістки рук знаходилися на тазу. Череп деформований. Біля правого боку виявлено залізний ніж. На тазових кістках виявлено три бронзових пряжки, срібна бляшка від поясного набору, боспорська монета царя Феофоса (279—308 рр.), кремій та кресало. Біля правого коліна поясний наконечник (?)

у вигляді зігнутої мідної втулки. В головах виявлено скляний флакон і горщик.

Бронзова пряжка. Рамка частково обламана, язичок відсутній. На щитку врізний орнамент: коло, в яке вписаний хрест із чотирьох пелюсток. На нижній частині рамки є орнамент у вигляді «ком». В нижній частині щитка є невеликий округлий виступ. **Серія 1** (рис. 3: 2).

Друга половина VII ст.

Репников 1907, с. 111—112, рис. 105.

10. Район Шумена, Шуменська область, Болгарія. Випадкова знахідка, що зберігається у приватній колекції.

Пряжка бронзова, лита. На круглому щитку, обрамленому колом, сформовані чотири пелюстки у вигляді сплюснених еліпсів, що утворюють хрест. Між ними в утворених проміжках нанесені трилисники у вигляді «ком». На кінці щитка є невеличкий округлий виступ. На переході до рамки та в її основі нанесено «крапковий» орнамент. Орнамент на аверсі гравірований і вибитий. Також помітні сліди підпилювання. Дужка частково обламана. Спереду щитка розташоване двостороннє розширення, сформоване напилком, що обрамлює отвір для язичка, а за ними починається рамка. Дві петлі для кріплення розташовані поздовжньо із зворотної сторони виробу. Одна зламана, інша зігнута. Розміри: довжина — 4,1 см; ширина — 3,2 см; товщина із петлями для кріплення — 0,7 см та товщина самого щитка — 0,2 см. **Серія 1** (рис. 3: 3).

Кінець VI — середина VII ст.

Хрисимов 2007, с. 101, 104—105, обр. 5; Даскалов 2012, с. 44, обр. 64: 12; Трайкова 2017, табл. 85: 883.

ЛІТЕРАТУРА

Айбабин, А. И. 1982. Погребения конца VII — первой половины VIII в. в Крыму. В: Амброз, А. К., Эрдели, И. Ф. (ред.). *Древности эпохи Великого переселения народов V—VIII веков*. Москва: Наука, с. 165-192.

Айбабин, А. И. 1990. Хронология могильников Крыма позднеримского и раннесредневекового времени. *Материалы по археологии, истории и этнографии Таврии*, I, с. 3-86, 175-241.

Айбабин, А. И. 1999. *Этническая история ранне-византийского Крыма*. Симферополь: ДАР.

Айбабин, А. И., Хайрединона, Э. А. 2008. *Могильник у села Лучистое. Раскопки 1977, 1982—1984 годов*. 1. Симферополь, Керчь: АДЕФ-Україна.

Айбабин, А. И., Хайрединона, Э. А. 2020. Новые комплексы с пряжкой типа «Сиракузь» из могильника у с. Лучистое. В: Обломский, А. М. (ред.). *История вещей — история и вещи. К 60-летию юбилею И. О. Гаврилухина*. Раннеславянский мир, 20. Москва: ИА РАН, с. 27-35, 274.

Амброз, А. К. 1971. Проблемы раннесредневековой хронологии Восточной Европы. Ч. 1. *Советская археология*, 2, с. 96-123.

Амброз, А. К. 1988. Основы периодизации южнокрымских могильников типа Суук-Су. В: Тимо-

- щук, Б. А. (ред.). *Древности славян и Руси*. Москва: Наука, с. 5-12.
- Амброз, А. К. 1994. Юго-Западный Крым. Могильники IV—VII вв. *Материалы по археологии, истории и этнографии Крыма*, IV, с. 31-88.
- Ахмедов, И. Р. 2016а. Византийские и славянские находки в рязано-окских древностях. В: Никитин, А. О. (ред.). *Древности Поочья. Сборник научных работ к 60-летию В. В. Судакова*. Рязань: РИКО, с. 64-87.
- Ахмедов, И. 2016b. Ранневизантийские находки на р. Оке в центральной России (предварительное сообщение). In: Chudzińska, B., Wojenka, M., Wołoszyn, M. (ed.). *Od Bachórze do Światowida ze Zbrucza. Tworzenie się słowiańskiej Europy w ujęciu źródłowym. Księga jubileuszowa Profesora Michała Parczewskiego*. Kraków; Rzeszów, с. 171-177.
- Володарець-Урбанович, Я. В. 2014. Нові знахідки кола «старожитностей антив» на Полтавщині. *Полтавський краєзнавчий музей. Маловідомі сторінки історії, музеєзнавство, охорона пам'яток*, IX, с. 229-242.
- Володарець-Урбанович, Я. В. 2016. Деталі поясного наборів V — першої половини VIII ст. з Полтавщини: знахідки від початку 2000-х років. *Археологія*, 3, с. 56-71.
- Гавритухин, И. О. 1994. Пряжки с коробчатой петлей. *Материалы по археологии, истории и этнографии Таврии*, IV, с. 201-214.
- Гавритухин, И. О. 2011. Византийское влияние на восточноевропейские народы славянского и тюркского круга в VI—VII вв. В: Макаров, Н. А., Носов, Е. Н. (ред.). *Труды III (XIX) Всероссийского археологического съезда. Великий Новгород — Старая Русь*. II. Санкт-Петербург; Москва; Великий Новгород, с. 15-18.
- Гавритухин, И. 2016. Пряжки типа Сиракузы на Восточно-Европейской (Русской) равнине. In: Chudzińska, B., Wojenka, M., Wołoszyn, M. (ed.). *Od Bachórze do Światowida ze Zbrucza. Tworzenie się słowiańskiej Europy w ujęciu źródłowym. Księga jubileuszowa Profesora Michała Parczewskiego*. Kraków; Rzeszów, с. 151-169.
- Гавритухин, И. О. 2019. Пряжки типа Сиракузы и Северо-Восточная зона их распространения. В: Гавритухин, И. О., Воронцов, А. М. (ред.). *Лесная и лесостепная зоны Восточной Европы в эпохи римских влияний и Великого переселения народов*. Конференция 4. Часть 2. Тула: Государственный музей-заповедник «Куликово поле», с. 295-353.
- Даскалов, М. 2012. *Колани и коланни украси от VI—VII век (от днешна България и съседните земи)*. София: craft House Bulgaria.
- Дмитриев, А. В. 2003. Могильник Дюрсо — эталонный памятник древностей V—IX веков. В: Рыбаков, Б. А. (ред.). *Крым, Северо-Восточное Причерноморье и Закавказье в эпоху средневековья: IV—XIII века*. Москва: Наука, с. 200-205.
- Дмитриев, А. В., Клемешов, А. С., Мальшев, А. А., Мастыкова, А. В., Медникова, М. Б. 2021. Описание погребальных комплексов. В: Малашев, А. А. (ред.). *Могильник Дюрсо: Каталог. Часть I. Некрополи Черноморья*, VI. Москва: МАКС Пресс.
- Казанский, М. М. 2021. Византийские «воинские» пояса в Среднем Поднепровье (VI—VII вв.). *Археологическое наследие*, 1 (4), с. 131-145.
- Ковалевская, В. Б. 1979. *Поясные наборы Евразии IV—IX вв. Пряжки*. Свод археологических источников, Е1-02. Москва: Наука.
- Копилов, Ф. Б. 1949. Посульська експедиція 1945—1946 рр. *Археологічні пам'ятки УРСР*, I, с. 246-253.
- Копилов, Ф. Б. 1952. Посульська експедиція. *Археологічні пам'ятки УРСР*, III, с. 307-311.
- Костромичев, Д. А. 2019. Пряжки типа Сиракузы в собрании Государственного музея-заповедника «Херсонес Таврический». В: Гавритухин, И. О., Воронцов, А. М. (ред.). *Лесная и лесостепная зоны Восточной Европы в эпохи римских влияний и Великого переселения народов*. Конференция 4. Часть 2. Тула: Государственный музей-заповедник «Куликово поле», с. 354-262.
- Ляскоронский, В. Г. 1901. Городища, курганы и длинные (змеиные) валы в бассейне р. Сулы. В: Уварова, П. С., Слуцкий, С. С. (ред.). *Труды XI Археологического съезда в Киеве*. I. Москва: Г. Лиссер и А. Гешель, с. 404-457.
- Ляскоронский, В. Г. 1903. *История Переяславской земли с древнейших времен до половины XIII столетия*. Киев: Н. А. Гирич.
- Милашевський, О. С., Сидоренко, О. В. 2014. Знахідки черняхівської культури з околиць с. Піски. *Полтавський краєзнавчий музей*, IX: Збірник наукових статей. Маловідомі сторінки історії, музеєзнавство, охорона пам'яток, с. 221-229.
- Погорілець, О. Г., Панікарський, А. В., Володарець-Урбанович, Я. В. 2016. Ранньосередньовічні знахідки з Меджибожа-Рибгоспа. *In Slavonia terra*, 1, с. 73-90.
- Приймак, В. В. 1995. Розвідки у межиріччі Сули і Удаю. *Полтавський археологічний збірник*, 3, с. 119-121.
- Репников, Н. И. 1907. Некоторые могильники области крымских готв. *Записки Одесского общества истории и древностей*, XXVII, с. 101-148.
- Сидоренко, О. В., Володарець-Урбанович, Я. В. 2012. Знахідки I тис. н. е. з околиць Засулля під Лубнами. *Старожитності лівобережного Подніпров'я 2012*, с. 111-115.
- Сидоренко, Г. О., Махно, Є. В., Телегін, Д. Я. 1982. *Довідник з археології України. Полтавська область*. Київ: Наукова думка.
- Супруненко, О. Б. 2000. *Археологія в діяльності першого приватного музею України (Лубенський музей К. М. Скаржинської)*. Київ; Полтава: Археологія.
- Трайкова, Л. А. 2017. *Коланът южно от долен Дунав — края на III — началото на VII в.* София: Национален археологически институт с музей — БАН.
- Турова, Н. П. 2014. Полевые и историко-архивные материалы «Симеизского склепа 1955 г.» в фондах Ялтинского историко-литературного музея. *Материалы по археологии, истории и этнографии Таврии*, XIX, с. 118-146.
- Хайрединова, Э. А. 2008. Византийские пряжки VII в. в женском костюме крымских готв. *Материалы по археологии, истории и этнографии Таврии*, XIV, с. 161-183.
- Хайрединова, Э. А. 2011. *Женский костюм варваров Юго-Западного Крыма V—VII веков*. Дисертація к. і. н. ІА НАН України.
- Хайрединова, Э. А. 2016. Пряжки типа «Сиракузь» из Керчи. *Боспорские исследования*, XXXIII, с. 242-265.
- Хайрединова, Э. А. 2020. Необычная пряжка типа «Сиракузь» из могильника Узень-Баш в Юго-Западном Крыму. В: Обломский, А. М. (ред.). *История вещей — история и вещи. К 60-летию юбилею*

И. О. Гавритухина. Раннеславянский мир, 20. Москва: ИА РАН, с. 121-124, 297-98.

Хрисимов, Н. 2007. Коланни части украсени с орнамент «точка-запетая» от края на VI—VII век. В: Георгиев, П. (ред.). *Изследвания по българска средновековна археология. Сборник в чест на проф. Рашо Рашев*. Велико Търново: Фабер, с. 98-110.

Чаллань, Д. 1954. Памятники византийского металлообрабатывающего искусства. I. *Acta Antiqua Academiae Scientiarum Hungaricae*, II, 3—4, с. 311-348.

Eger, C. 2010. Byzantinische Gürtelschnallen aus Nordafrika — ein typologischer Überblick. *Ephemeris Napocensis*, XX, S. 129-168.

Khairidinova, E. A., Antipenko, A. V., Aibabin, A. I. 2021. New Data on the Production of Byzantine Buckles of the «Syracuse» Type. *Nanobiotechnology Reports*, 16 (5, September), p. 555-560.

Madgearu, A. 2004. A buckle of Pápa type found in the Early Byzantine fortress Halmyris (Murighiol, Tulcea County). *Peuce: Studii și cercetari de istorie și arheologie*, 2, p. 169-176.

Russell, J. 1982. Byzantine Instrumenta Domestica from Anemurium: the Significance of Context. In: Hohlfelder, R. L. (ed.). *City, Town and Countryside in Early Byzantine Era*. New York: Columbia University Press, p. 133-163.

Schulze-Dörrlamm, M. 2002. *Byzantinische Gürtelschnallen und Gürtelbeschläge im Römisch-Germanischen Zentralmuseum*. I: Die Schnallen ohne Beschläg, mit Laschenbeschläg und mit festem Beschläg des 5.—7. Jahrhunderts. Kataloge Vor- und frühgeschichtlicher Altertümer, 30. Mainz: RGZM.

Werner, J. 1955. Byzantinische Gürtelschnallen des 6. und 7. Jahrhunderts aus der Sammlung Diergardt. *Kölner Jahrbuch für Vor- und Frühgeschichte*, 1, S. 36-48.

REFERENCES

Aybabin, A. I. 1982. Pogrebeniya kontsa VII — pervoy poloviny VIII v. v Krymu. In: Ambroz, A. K., Erdeli, I. F. (ed.). *Drevnosti epokhi Velikogo pereseleniya narodov V—VIII vekov*. Moskva: Nauka, s. 165-192.

Aybabin, A. I. 1990. Khronologiya mogilnikov Kryma pozdnerimskogo i rannesrednevekovogo vremeni. *Materialy po arkheologii. istorii i etnografii Tavrii*, I, s. 3-86, 175-241.

Aybabin, A. I. 1999. *Etnicheskaya istoriya rannevizantiyskogo Kryma*. Simferopol: DAR.

Aybabin, A. I., Khayredinova, E. A. 2008. *Mogilnik u sela Luchistoye. Raskopki 1977, 1982—1984 godov*. 1. Simferopol: Kerch: ADEF-Ukraina.

Aybabin, A. I., Khayredinova, E. A. 2020. Novyye komplekсы s pryazhkoy tipa «Sirakuzy» iz mogilnika u s. Luchistoye. In: Oblomskiy, A. M. (ed.). *Istoriya veshchey — istoriya i veshchi. K 60-letnemu yubileyu I. O. Gavritukhina*. Ranneslavянский мир, 20. Moskva: IA РАН, s. 27-35, 274.

Ambroz, A. K. 1971. Problemy rannesrednevekovoy khronologii Vostochnoy Evropy. Ch. 1. *Sovetskaya arkheologiya*, 2, s. 96-123.

Ambroz, A. K. 1988. Osnovy periodizatsii yuzhnokrymskikh mogilnikov tipa Suuk-Su. In: Timoshchuk, B. A. (ed.). *Drevnosti slavyan i Rusi*. Moskva: Nauka, s. 5-12.

Ambroz, A. K. 1994. Yugo-Zapadnyy Krym. Mogilniki IV—VII vv. *Materialy po arkheologii. istorii i etnografii Kryma*, IV, s. 31-88.

Akhmedov, I. R. 2016a. Vizantiyskiye i slavyanskiye nakhodki v ryazano-okskikh drevnostyakh. In: Nikitin, A. O. (ed.). *Drevnosti Poochia. Sbornik nauchnykh rabot k 60-letiyu V. V. Sudakova*. Ryazan: RIKO, s. 64-87.

Akhmedov, I. 2016b. Rannevizantiyskiye nakhodki na r. Oke v tsentralnoy Rossii (predvaritelnoye soobshcheniye). In:

Chudzińska, B., Wojenka, M., Wołoszyn, M. (ed.). *Od Bachórza do Światowida ze Zbrucza. Tworzenie się słowiańskiej Europy w ujęciu źródłoznawczym. Księga jubileuszowa Profesora Michała Parczewskiego*. Kraków; Rzeszów, s. 171-177.

Volodarets-Urbanovych, Ya. V. 2014. Novi znakhidky kola «starozhytnosti antiv» na Poltavshchyni. *Poltavskiy kraieznauchyi muzei. Malovidomi storinky istorii, muzeiznavstvo, okhorona pam'iatok*, X, s. 229-242.

Volodarets-Urbanovych, Ya. V. 2016. Detali poiasnykh naboriv V — pershoi polovyny VIII st. z Poltavshchyny: znakhidky vid pochatku 2000-kh rokiv. *Arkheolohiia*, 3, s. 56-71.

Gavritukhin, I. O. 1994. Pryazhki s korobchatoy petley. *Materialy po arkheologii. istorii i etnografii Tavrii*, IV, s. 201-214.

Gavritukhin, I. O. 2011. Vizantiyskoye vliyaniye na vostochnoevropeyskiye narody slavyanskogo i tyurkского kruga v VI—VII vv. In: Makarov, N. A., Nosov, E. N. (ed.). *Trudy III (XIX) Vserossiyskogo arkheologicheskogo syezda. Velikiy Novgorod — Staraya Rus*. II. Sankt-Peterburg: Moskva; Velikiy Novgorod, s. 15-18.

Gavritukhin, I. 2016. Pryazhki tipa Sirakuzy na Vostochno-Evropeyskoy (Russkoy) ravnine. In: Chudzińska, B., Wojenka, M., Wołoszyn, M. (ed.). *Od Bachórza do Światowida ze Zbrucza. Tworzenie się słowiańskiej Europy w ujęciu źródłoznawczym. Księga jubileuszowa Profesora Michała Parczewskiego*. Kraków; Rzeszów, s. 151-169.

Gavritukhin, I. O. 2019. Pryazhki tipa Sirakuzy i Severo-Vostochnaya zona ikh rasprostraneniya. In: Gavritukhin, I. O., Vorontsov, A. M. (ed.). *Lesnaya i lesostepnaya zony Vostochnoy Evropy v epokhi rimskikh vliyaniy i Velikogo pereseleniya narodov*. Konferentsiya 4. Chast 2. Tula: Gosudarstvennyy muzey-zapovednik «Kulikovo pole», s. 295-353.

Daskalov, M. 2012. *Kolani i kolanni ukrasi ot VI—VII vek (ot dneshna Bulgaria i sasednite zemi)*. Sofia: craft House Bulgaria.

Dmitriev, A. V. 2003. Mogilnik Diurso — etalonnii pamiatnik drevnosti V—IX vekov. In: Rybakov, B. A. (ed.). *Krym, Severo-Vostochnoe Prichernomorie i Zakavkaze v epokhu srednevekovia: IV—XIII veka*. Moskva: Nauka, s. 200-205.

Dmitriev, A. V., Klemeshov, A. S., Malyshev, A. A., Mastykova, A. V., Mednikova, M. B. 2021. Opisanie pograblynykh kompleksov. In: Malashev, A. A. (ed.). *Mogilnik Diurso: Katalog. Chast I. Nekropoli Chernomoria, VI*. Moskva: MAKSPress.

Kazanskii, M. M. 2021. Vizantiyskiye «voinskii» poiasa v Srednem Podneprove (VI—VII vv.). *Arkheologicheskoe nasledie*, 1 (4), s. 131-145.

Kovalevskaia, V. B. 1979. *Poiasnye nabory Evrazii IV—IX vv. Priazhki*. Svod arkheologicheskikh istochnikov, E1-02. Moskva: Nauka.

Kopylov, F. B. 1949. Posul'ska ekspedytsiia 1945—1946 rr. *Arkheolohichni pam'iatky URSR*, I, s. 246-253.

Kopylov, F. B. 1952. Posul'ska ekspedytsiia. *Arkheolohichni pam'iatky URSR*, III, s. 307-311.

Kostromichev, D. A. 2019. Priazhki tipa Sirakuzy v sobranii Gosudarstvennogo muzeia-zapovednika «Khersones Tavricheskii». In: Gavritukhin, I. O., Vorontsov, A. M. (ed.). *Lesnaya i lesostepnaya zony Vostochnoy Evropy v epokhi rimskikh vliyaniy i Velikogo pereseleniya narodov*. Konferentsiya 4. Chast 2. Tula: Gosudarstvennyy muzey-zapovednik «Kulikovo pole», s. 354-262.

Liaskoronskii, V. G. 1901. Gorodishcha, kurgany i dlinnye (zmeinye) valy v basseine r. Suly. In: Uvarova, P. S., Slutskii, S. S. (ed.). *Trudy XI Arkheologicheskogo siezda v Kieve*. I. Moskva: G. Lissner i A. Geschel, s. 404-457.

Liaskoronskii, V. G. 1903. *Istoriia Pereiaslavskoi zemli s dreuneishikh vremen do poloviny XIII stoletia*. Kiev: N. A. Girich.

Mylashevskiy, O. S., Sydorenko, O. V. 2014. Znakhidky cherniakhivskoi kultury z okolyts s. Pisky. *Poltavskiy kraieznauchyi muzei*, IX: Zbirnyk naukovykh statei. Malovidomi storinky istorii, muzeiznavstvo, okhorona pam'iatok, s. 221-229.

Pohorilets, O. H., Panikarskiy, A. V., Volodarets-Urbanovych, Ya. V. 2016. Rannoserednovichni znakhidky z Medzhybozha-Rybhospa. In *Slavienia terra*, 1, s. 73-90.

Pryimak, V. V. 1995. Rozvidky u mezhyrichchi Suly i Udaiu. *Poltavskiy arkheolohichnyi zbirnyk*, 3, s. 119-121.

Repnikov, N. I. 1907. Nekotorye mogilniki oblasti krymskikh gotov. *Zapiski Odesskogo obshchestva istorii i drevnosti*, XXVII, s. 101-148.

Sydorenko, O. V., Volodarets-Urbanovych, Ya. V. 2012. Znakhidky I tys. n. e. z okolyts Zasullia pid Lubnamy. *Starozhytnosti livoberezhnoho Podniprovia 2012*, s. 111-115.

Sydorenko, H. O., Makhno, Ye. V., Telehin, D. Ya. 1982. *Dovidnyk z arkhеологiі Ukrainy. Poltavska oblast*. Kyiv: Naukova dumka.

Suprunenko, O. B. 2000. *Arkheologhiia v diialnosti pershoho pryvatnoho muzeiu Ukrainy (Lubenskyi muzei K. M. Skarzhynskoi)*. Kyiv; Poltava: Arkheologhiia.

Traykova, L. A. 2017. *Kolanat yuzhno ot dolen Dunav — kraya na III — nachaloto na VII v.* Sofia.

Turova, N. P. 2014. Polevye i istoriko-arkhivnye materialy «Simeizskogo sklepa 1955 g.» v fondakh Ialtinskogo istoriko-literaturnogo muzeia. *Materialy po arkheologii, istorii i etnografii Tavrii*, XIX, s. 118-146.

Khairedinova, E. A. 2008. Vizantiiskie priazhki VII v. v zhenskom kostiume krymskikh gotov. *Materialy po arkheologii, istorii i etnografii Tavrii*, XIV, s. 161-183.

Khairedinova, E. A. 2011. *Zhenskii kostium varvarov Iugo-Zapadnogo Kryma V—VII vekov*. Dysertatsiia k. i. n. IA NAN Ukrainy.

Khairedinova, E. A. 2016. Priazhki tipa «Sirakuzy» iz Kerchi. *Bosporskie issledovaniia*, XXXIII, s. 242-265.

Khairedinova, E. A. 2020. Neobychnaia priazhka tipa «Sirakuzy» iz mogilnika Uzen-Bash v Iugo-Zapadnom Krymu. In: Oblomskii, A. M. (ed.). *Istoriia veshchei — istoriia i veshchi. K 60-letnemu iubileiu I. O. Gavritukhina*. Ranneslavianskii mir, 20. Moskva: IA RAN, s. 121-124, 297-98.

Hrisimov, N. 2007. Kolanni chasti ukraseni s ornament «tochka-zapetaya» ot kraya na VI—VII vek. In: Georgiev, P. (ed.). *Izsledvania po balgarska srednovekovna arheologia. Sbornik v chest na prof. Rasha Rashev*. Veliko Tarnovo: Faber, s. 98-110.

Challan, D. 1954. Pamiatniki vizantiiskogo metalloobratyvaiushchego iskusstva. I. *Acta Antiqua Academiae Scientiarum Hungaricae*, II, 3—4, c. 311-348.

Eger, C. 2010. Byzantinische Gürtelschnallen aus Nordafrika — ein typologischer Überblick. *Ephemeris Napocensis*, XX, S. 129-168.

Khairedinova, E. A., Antipenko, A. V., Aibabin, A. I. 2021. New Data on the Production of Byzantine Buckles of the «Syracuse» Type. *Nanobiotechnology Reports*, 16 (5, September), p. 555-560.

Madgearu, A. 2004. A buckle of Pápa type found in the Early Byzantine fortress Halmyris (Murighiol, Tulcea County). *Peuce: Studii și cercetari de istorie și arheologie*, 2, p. 169-176.

Russell, J. 1982. Byzantine Instrumenta Domestica from Anemurium: the Significance of Context. In: Hohlfelder, R. L. (ed.). *City, Town and Countryside in Early Byzantine Era*. New York: Columbia University Press, p. 133-163.

Schulze-Dörflamm, M. 2002. *Byzantinische Gürtelschnallen und Gürtelbeschläge im Römisch-Germanischen Zentralmuseum*. I: Die Schnallen ohne Beschläg, mit Laschenbeschläg und mit festem Beschläg des 5.—7. Jahrhunderts. Kataloge Vor- und frühgeschichtlicher Altertümer, 30. Mainz: RGZM.

Werner, J. 1955. Byzantinische Gürtelschnallen des 6. und 7. Jahrhunderts aus der Sammlung Diergardt. *Kölner Jahrbuch für Vor- und Frühgeschichte*, 1, S. 36-48.

THE BYZANTINE BUCKLE FROM PISKY VILLAGE IN THE MIDDLE SULA VALLEY

The paper presents the buckle of early Byzantine time from Pisky village of Lubny district, Poltava region in the Middle Sula valley. It belongs to the type D 13 according to M. Schulze-Dörflamm. A catalogue of such buckles which includes 10 locations with 11 finds has been collected. Such items are known at the burial grounds of Eski-Kermen, Luchyste, Simeiz and Suuk-Su in Crimea. One find was discovered in the Left Bank of the Dnipro — Pisky and in the Ciscaucasia — Diurso burial ground, burial 280. One find comes from the northern part of the Balkans, the area of Shumen. Two buckles of this circle come from Asia Minor. One was discovered in Anemurium from the Cilicia region. The other, from an unknown location, is kept in the collection of the Römisch-Germanisches Zentralmuseum in Mainz, Germany. Also, two finds come from North Africa, probably from Carthage.

The author divided these buckles into two series according to the shield ornamentation system. Series 1 — plate with a cross, the rays of which are composed of rounded oval petals. Series 2 — plate with a cross, the rays of which have a sub triangular extension at the ends.

Most of them are concentrated in the south of Eastern Europe (Crimea, the Left Bank of the Dnieper and Ciscaucasia), in total of six points. Also, one location is in the Balkans, two — in Asia Minor, and one more — in North Africa.

Buckles of Schulze-Dörflamm type D 13 date back to the 7th century, possibly to the second quarter or second half of the 7th century for south part of Eastern Europe.

The find from Pisky was discovered in the area of the Penkivka culture. This is one of the few finds of the Byzantine circle in the Dnieper Left Bank. Such finds could have reached the Slavs in different ways but they definitely testify to contacts with the Byzantine Empire.

Keywords: early Middle Ages, 7th century, Dnieper Left Bank, Sula valley, Byzantine Empire, buckle.

Одержано 31.08.2023

ВОЛОДАРЕЦЬ-УРБАНОВИЧ Ярослав Володимирович, кандидат історичних наук, науковий співробітник, Інститут археології НАН України, Київ, Україна.

VOLODARETS-URBANOVYCH Yaroslav, Ph. D., Researcher, the Institute of Archaeology NAS of Ukraine, Kyiv, Ukraine.

ORCID: 0000-0003-1560-3608, e-mail:

volodargrad@ukr.net, volodarets_urbanovych@iananu.org.ua.